"TRISTAN VA IZOLDA" HAMDA "KUNTUG'MISH"DA YO'L, SUV VA SARHAD XRONOTOPLARI

To'lqinjonova Nilufar To'lqinjon qizi
SamDCHTI tayanch doktorant
tulkinjonovanilufar06191998@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada "Tristan va Izolda" hamda "Kuntug'mish"da yo'l, suv va sarhad xronotoplari masalasi "Tristan va Izolda" hamda "Kuntug'mish" asarlari misolida qiyosiy-tipologik va poetik tahlil asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda ikki an'ananing umumiy motivlari bilan bir qatorda janr, qahramonlar munosabati va ma'no tashkil etishidagi farqlari aniqlanadi. Xulosalar matnlarning nashr va variant xususiyatlarini hisobga olgan holda shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: xronotop, yo'l, suv, dengiz, sarhad, epik makon, badiiy vaqt

Аннотация: В статье на примере произведений «Тристан и Изольда» и «Кунтугмиш» на основе сравнительно-типологического и поэтического анализа исследуется вопрос хронотопов дороги, воды и границы в произведениях «Тристан и Изольда» и «Кунтугмиш». В исследовании выявляются общие мотивы двух традиций, а также их различия в жанре, отношениях героев и смысловой организации. С учетом особенностей издания и варианта текстов сделаны выводы.

Ключевые слова: хронотоп, дорога, вода, море, граница, эпическое пространство, художественное время

Abstract: This article examines the chronotopes of the road, water, and the boundary in the works "Tristan and Isolde" and "Kuntugmish," employing a comparative-typological and poetic analysis. The study identifies common motifs shared by the two traditions, as well as differences in terms of genre, the relationships between characters, and semantic organization. Conclusions are drawn with due consideration for the specific editions and versions of the texts.

Keywords: chronotope, road, water, sea, boundary, epic space, artistic time

Epik syujetda makon voqealar sodir bo'ladigan neytral fon emas. Yo'l qahramonning o'zgarishini, suv xavf va o'tishni, sarhad esa ijtimoiy yoki axloqiy chegarani ifodalashi mumkin. M. Baxtin ishlab chiqqan xronotop tushunchasi vaqt hamda makonning badiiy birligini tushunish imkonini beradi. Mazkur maqola ikki asarda harakat makonining syujetga ta'sirini qiyoslaydi. [3;243]

Nazariy asos. Xronotopni tahlil qilishda "qayerda?" va "qachon?" savollari "voqea shu sharoitda qanday ma'no oladi?" savoliga bo'ysunadi. Safar davomida vaqt uzoqlashishi, yangi makonda shaxsning maqomi o'zgarishi yoki chegaradan o'tish ziddiyatni faollashtirishi mumkin. Shu tariqa xronotop kompozitsion vaqt va obraz shakllanishini bog'laydi. [3;243]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og'zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o'rtasidagi farq har bir xulosada e'tiborga olinadi. [7;33]

Yo'lning umumiy funksiyasi. Yo'l ikki an'anada ham qahramonlarni odatiy muhitdan chiqarib, noma'lum hodisalarga olib boradi. Harakat boshlangan paytda oldingi tartib buziladi; sinovlar esa yangi tartib yoki boshqa axloqiy holatga o'tish vositasiga aylanadi. Shu sabab epik yo'l xaritadagi

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

masofa bilangina emas, qahramonning bosib o'tgan ruhiy va ijtimoiy bosqichlari bilan o'lchanadi. [4;25]

Mazkur farqlanishni tasvirlashda tipologik yaqinlik bilan bevosita ta'sir masalasi chegaralanadi. Matnlardagi o'xshash motiv yoki ramzning mavjudligi mustaqil ravishda tarixiy aloqa dalili bo'la olmaydi. Buning uchun tarjima, qo'lyozma, ijro an'anasi va madaniy vositachilik bo'yicha qo'shimcha hujjatlar talab etiladi. Demak, hozirgi natijalar badiiy struktura va semantik vazifalarga oid ilmiy talqin maqomidadir. [8;131]

Tristan rivoyatida dengiz. Tristan haqidagi rivoyatlarda dengiz va suzish motivi joylarni birlashtirish bilan birga qahramonlar taqdirining keskin o'zgarishini ham aks ettiradi. Dengiz orqali amalga oshadigan o'tish kundalik siyosiy tartibdan boshqa munosabatlar holatiga yo'l ochadi. Shu bois suv makoni sevgi, qaror va kutilmagan oqibatlarning semantik chegarasi bo'lib xizmat qiladi. [1]

Kuntug'mishdagi yo'l. "Kuntug'mish"da uzoq yo'l va turli to'siqlar yor izlash, ayriliq va sinovlar bilan uzviydir. Yo'l qahramonning bardoshini tekshiradi va uning o'zgarishini hikoyaning bosqichlariga ajratadi. Bu yerda makon tashqi sarguzasht tasviridan kengroq ma'no kasb etib, oilaviy yaxlitlik sari intilishni ham ifodalaydi. [2]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og'zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o'rtasidagi farq har bir xulosada e'tiborga olinadi. [7;33]

Suvning ramziy vazifasi. Suv ramzini barcha matnda faqat poklanish bilan bog'lash noto'g'ri. Uning vazifasi epizodga qarab farqlanadi: ajratish, to'sish, yo'l ochish yoki xavf ostida qoldirish. Qiyosiy tadqiqot uchun ramziy lug'atdan tayyor sharh olishdan ko'ra, suv bilan bog'liq voqeadan keyin qahramonning ahvoli qanday o'zgarganini kuzatish samaraliroq. [8;102]

Sarhad va ijtimoiy maqom. Sarhad faqat geografik chiziq emas, "o'z" va "begona" me'yorlar o'rtasidagi tafovutdir. Begona hududga kirish qahramonni oldingi himoya va maqomdan mahrum qilishi, yangi tanlovga majbur etishi mumkin. Har ikki rivoyatda tashqi masofaning axloqiy sinovga aylanishi makonning poetik samaradorligini ko'rsatadi. [3;84]

Mazkur farqlanishni tasvirlashda tipologik yaqinlik bilan bevosita ta'sir masalasi chegaralanadi. Matnlardagi o'xshash motiv yoki ramzning mavjudligi mustaqil ravishda tarixiy aloqa dalili bo'la olmaydi. Buning uchun tarjima, qo'lyozma, ijro an'anasi va madaniy vositachilik bo'yicha qo'shimcha hujjatlar talab etiladi. Demak, hozirgi natijalar badiiy struktura va semantik vazifalarga oid ilmiy talqin maqomidadir. [8;131]

Vaqtning tashkil topishi. Safar va ayriliq epizodlari hikoya vaqtini cho'zadi; uchrashuv, tanishish yoki keskin qaror esa uni qisqartirib, dramatik zichlikni oshiradi. Og'zaki dostonning formulaviy takrori bilan yozma rivoyatning izchil sahnalashtirish usuli xronotopga turlicha ritm beradi. Demak, makonning badiiy vazifasi bayon sur'ati bilan ham aloqador. [3;243]

Bu kuzatishni asoslashda qiyosiy poetikaning strukturaviy o'lchovlari muhim: asosiy epizodning boshlanish sharti, personajning vazifasi, syujetdagi burilish nuqtasi va yakuniy baho alohida belgilanadi. Mazkur mezonlar tadqiqotchining oldindan shakllangan taxminini matnga majburan tatbiq etish ehtimolini kamaytiradi. Shuningdek, dostonning og'zaki kelib chiqishi va rivoyatning yozma qayta ishlangan shakli o'rtasidagi farq har bir xulosada e'tiborga olinadi. [7;33]

Yo'l va chegaradan o'tish ikkalasida ham sinov mexanizmidir, ammo ularning qiymat yo'nalishi boshqa. Tristan rivoyatida o'tish shaxsiy sevgi va ijtimoiy majburiyat orasidagi murakkablikni

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

kuchaytiradi; "Kuntug'mish"da safar qahramonlik bardoshi va yaqinlarga qaytish maqsadini oshkor qiladi. Xronotopning tipologik o'xshashligi shu tariqa poetik farqni aniqlashga xizmat qiladi.

Yo'l, suv va sarhad xronotoplarini o'rganishda ramzni kontekstdan ajratmaslik muhim. Makon harakatiga vaqt, sinov va ijtimoiy maqom o'zgarishi birgalikda ta'sir qiladi. Ushbu tamoyil ikki asarning qiyosiy poetikasini yuzaki geografik tavsifdan chuqurroq bosqichga olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bédier, Joseph. The Romance of Tristan and Iseult. Translated by Hilaire Belloc; completed by Paul Rosenfeld. New York: D. Appleton and Company, 1910.
2. Kuntug'mish. O'zbek xalq dostoni. Ergash Jumanbulbul o'g'li varianti; H. Zarif tayyorlagan nashr. Toshkent, 1975. (Nashr rekvizitlari va sahifalar manba nusxasi bilan solishtirilishi lozim.)
3. Bakhtin, M. M. Forms of Time and of the Chronotope in the Novel. In: The Dialogic Imagination. Austin: University of Texas Press, 1981.
4. Propp, Vladimir. Morphology of the Folktale. 2nd ed. Austin: University of Texas Press, 1968.
5. Lord, Albert B. The Singer of Tales. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.
6. Halbwachs, Maurice. On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
7. Genette, Gérard. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca: Cornell University Press, 1980.
8. Lotman, Yuri M. Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture. Bloomington: Indiana University Press, 1990.

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.